
O NAORUŽANJU CRNOGORSKE VOJSKE U PRVOM BALKANSKOM RATU

Milan Šćekić

Based on first-class historical sources, press and relevant literature, the paper deals with the armament of the Montenegrin army in the First Balkan War.

Nakon što je sa Bugarskom i Srbijom sklopila ugovor o savezu, Crna Gora je 8. oktobra 1912. objavila rat Osmanskom carstvu. Sjutradan, 9. oktobra, u 8 časova, topovska granata koju je ispalio knjaz Petar Petrović-Njegoš sa Gorice na osmanske položaje na Planinici, označila je početak ratnih operacija između Crne Gore i Osmanskog carstva.¹ Desetak dana nakon Crne Gore, rat Osmanskom carstvu objavile su i ostale članice balkanskog saveza (Srbija i Bugarska 17. oktobra, Grčka 18. oktobra). Tako je počeo Prvi balkanski rat.²

Na početku Prvog balkanskog rata Crna Gora je prema Osmanskom carstvu koncentrisala 35.600 vojnika, 106 topova i 12 mitraljeza. Crnogorska vojska bila je podijeljena u tri operativna odreda, i to: Zetski, Primorski i Istočni. Zetskim odredom jačine 15.000 vojnika (40 artiljerijskih oruđa) komandovao je prijestolonasljednik Danilo Petrović-Njegoš, dok je načelnik

¹ *Glas Crnogorca*, 29. septembar 1912, 1; *Cetinjski vijesnik*, 28. septembar 1912, 1.

² David Đ. Dašić, *Istorija diplomatije*, Beograd, 2012, 204.

štaba bio komandir Jovo Bećir. Stacioniran je bio u okolini Podgorice a činilo ga je pet brigada (Zetska, Mješovita, Bjelopavlička, Nikšićka i Vučedolska). Primorskim odredom, (8.000 vojnika, 34 topa) komandovao je brigadir Mitar Martinović, dok je načelnik štaba bio komandir Luka Gojnić. Sastojao se od tri brigade (Katunska, Crmničko-primorska i Riječko-lješanska) a stacioniran je bio u široj okolini Bara. Zajedno sa Zetskim odredom imao je zadatak da zauzme Skadar, koji je bio glavni ratni cilj Crne Gore. Istočni odred (12.600 vojnika, 32 artiljerijska oruđa), kojim je komandovao serdar Janko Vukotić (načelnik štaba komandir Milo Matanović), bio je stacioniran u okolini Andrijevice, Kolašina i Žabljaka, a imao je zadatak da dejstvuje u Sandžaku i Metohiji. Sastojao se od Kolašinske i Durmitorske brigade, Prekotarskog odreda (Jezero-šaranski bataljon i dobrovoljački ustanički bataljon s desne obale rijeke Tare) i šest bataljona ustanika sa područja Berana (Donjih Vasojevića), kojim je komandovao vojvoda Lakić Vojvodić. Na početku rata, Osmansko carstvo na ovom dijelu fronta raspolagalo je sa preko 28.000 vojnika, 150 topova i 32 mitraljeza. Crnogorska vojska je na samom početku rata bila u prednosti kada je pješadija u pitanju (1,25:1), dok je u artiljeriji (1:1,41) i mitraljezima bila slabija u odnosu na protivnika. Odnos između zaraćenih strana mijenjao se tokom rata. Zbog pristiglih pojačanja iz Albanije, osmanski Skadarski korpus raspolagao je sa 24.000 vojnika i 5.000 dobrovoljaca, čime se crnogorska prednost u pješadiji sa početka rata smanjila (1,15:1).³

Nadmoćnost osmanske vojske u artiljerijskom oruđu je bila utoliko veća, jer je njena armija na ovom dijelu fronta raspolagala odličnim topovima. To se za crnogorsku vojsku nije moglo

³ Borislav Ratković, Mitar Đurišić, Savo Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912–1913*, Beograd, 1972, 174–178.

reći. Njen artiljerijski arsenal bio raznolilik i lošeg kvaliteta, pa samim tim i nedovoljno efikasan da primora neprijatelja na skadarskom sektoru da položi oružje. S druge strane, dejstvo osmanske artiljerije ostavilo je snažan utisak na crnogorski komandni kadar, koji nije štedio riječi hvale na njen račun. „Artiljerija turska izvanredna je. Poljski njihovi brzometni topovi gađali su nas izvanredno“, pisao je s jeseni 1912. komandant Zetskog odreda kralju Nikoli.⁴

Krajem XIX vijeka Crna Gora je dobila na poklon od Rusije veliku pomoć u naoružanju. Godine 1895. godine u Crnu Goru bilo je upućeno 30.000 pušaka „berdanki“, a tri godine kasnije još 40.000 „moskovki“, 30.000 revolvera i 20.000 ručnih bombi. Početkom XX vijeka (1903) u Francuskoj je kupljeno za potrebe crnogorske vojske 30.000 noževa, a 1906. godine iz Njemačke je Crna Gora nabavila 12 mitraljeza sistema „Maxim“. Uoči rata 1912. godine Crna Gora je raspolagala i sa 120 artiljerijskih oruđa, uglavnom zastarjelih i bez dovoljno municije.⁵ Sa ovim naoružanjem Crna Gora je dočekala Prvi balkanski rat.⁶ Crnogorska oružane snage bile su podijeljene na

⁴ Državni arhiv Crne Gore (u daljem tekstu DACG), Ministarstvo vojno (u daljem tekstu MV) 1912, Vrhovna komanda (u daljem tekstu VK), Akta i Akta bez oznake (u daljem tekstu AiABO), f-1, bez broja, prijestolonasljednik D. Petrović Njegoš – kralju N. I Petroviću Njegošu, 24. oktobra.

⁵ *Vojna enciklopedija*, tom II, Beograd, 1971, 196.

⁶ Više o naoružanju crnogorske vojske: Novica Rakočević, „Nabavka oružja od strane Crne Gore u Balkanskom i Prvom svjetskom ratu“, *Istorijski zapisi*, knj. 18, 1, Titograd, 1961, 143–153; Branko Babić, „Ruski poklon berdanki Crnoj Gori“, *Glasnik cetinjskih muzeja*, knj. 1, Cetinje, 1968, 95–101; Branko Babić, „Počeci savremenog naoružanja crnogorske vojske – kupovina verndlovki“, *Glasnik cetinjskih muzeja*, knj. 2, Cetinje, 1969, 169–181, Branko Babić, „Moskovke u naoružanju crnogorske vojske“, *Glasnik cetinjskih muzeja*, knj. 3, Cetinje, 1970, 211–221; Branko Babić, „Revolveri, sablje i noževi u

regrutsku, aktivnu i rezervnu vojsku. Svaki vojnosposoban muškrac od 18 do 62 godine vršio je vojnu obavezu. U boračke jedinice ulazili su vojnici od 20 do 52 godine, dok su stariji služili u pozadinskim jedinicama.⁷

Crnogorski vojnici su uglavnom bili naoružani puškama sistema „Mosin-nagant M. 1891“, tzv. „moskovkama“, u koje su Crnogorci imali veliko povjerenje zbog njene ubojitosti, pouzdanosti i brzine. Jedan manji broj vojnika bio je snabdjeven puškama sistema „Berdan N₀ II M. 1871“, tzv. „berdankama“, koje kod Crnogoraca nijesu bile na cijeni, i puškama sistema „Werndl M 1867/73“, tzv. „verndlovke“. Inače „berdanke“ i „verndlovke“ su bile naoružanje crnogorske rezerve.⁸ Kako je tokom rata stigao u Crnu Goru veliki broj pečalbara iz Amerike i dobrovoljaca iz raznih jugoslovenskih krajeva, crnogorske vojne vlasti našle su se u problemu, s obzirom da nijesu imale dovoljan broj „moskovki“. Po mišljenju šefa štaba crnogorske Vrhovne komande, serdara Janka Vukotića, taj problem se

modernijem naoružanju crnogorske vojske“, *Glasnik cetinjskih muzeja*, knj. 5, Cetinje, 1972, 285–301; Branko Babić, „Crnogorsko topništvo (1876–1903)“, *Glasnik cetinjskih muzeja*, knj. 7, Cetinje, 1974, 225–238; Branko Bogdanović, „Mitraljezi u naoružanju crnogorske vojske“, *Glasnik narodnog muzeja Crne Gore*, knj. I, Cetinje, 2004, 83–102; Branko Bogdanović, „Topovi u Crnoj Gori od 1800. do 1916“, *Glasnik narodnog muzeja Crne Gore*, knj. III, Cetinje, 2007, 5–40; Boban Batrićević, „Pregled razvoja crnogorske vojske 1850–1910“, *Glasnik narodnog muzeja Crne Gore*, knj. X, Cetinje, 2004, 57–69; Boban Batrićević, „Naoružanje i oprema crnogorske vojske uoči balkanskih ratova“, *Glasnik narodnog muzeja Crne Gore*, knj. X, 71–80.

⁷ Slavko Vukčević, „Nikola Petrović-Vrhovni komandant crnogorske vojske“, Radovi sa međunarodnog naučnog skupa: *Kralj Nikola – ličnost, djelo i vrijeme*, tom I, Podgorica, 197.

⁸ B. Batrićević, *Naoružanje i oprema crnogorske vojske uoči Balkanskih ratova*, 71–72.

mogao riješiti jedino ako bi se svim stražarima i žandarmima u unutrašnjosti zemlje oduzele „moskovke“ i uputile na front, a oni naoružali „berdankama“ i „verndlovkama“.⁹

O ovom problemu pisao je komandi Primorskog odreda zastupnik komandanta Ljubotinjskog bataljona, poručnik Niko Šoć. No, za razliku od Vukotića, Šoć nije bježao od toga da se njegovim vojnicima upute puške „kojeg drugog sistema“, ako se već ne mogu uputiti „moskovke“.¹⁰ Njegov stav bio je sasvim razumljiv s obzirom da je u nekim bataljonima bilo vojnika prve klase, koji nijesu uopšte imali pušaka. Samo u tri bataljona Crmničko-primorske brigade krajem januara 1913. godine, među crnogorskim pečalbarima takvih vojnika je bilo 43.¹¹ Nedostatak dovoljnog broja „moskovki“ kod vojnika druge klase i rezerve nesumnjivo je uticao na njihov borbeni moral. Za vrijeme većih okršaja vojnici druge klase su znali napustiti svoje dužnosti i priskočiti u pomoć kolegama iz prve klase. Ali otkako su im oduzete „moskovke“ i podijeljene „berdanke“, sa tim oružjem nijesu bili radi upuštati se u okršaje s neprijateljem. To je primjetio komandant Ljubotinjskog bataljona, poručnik Niko

⁹ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, 650/12, brigadir seradar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – D. Vukotiću, zastupniku ministra vojnih, 21. decembar.

¹⁰ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, bez broja, poručnik N. Šoć, zastupnik komandanta Ljubotinjskog bataljona – komandi Primorskog odreda, 14. decembar.

¹¹ DACG, MV 1913, Primorski odred (u daljem tekstu PO), f-2, bez broja, brigadir I. Đurović, komandant desnokrilne kolone Primorskog odreda – brigadiru M. Martinoviću, komandantu Primorskog odreda, 19. januar 1913. U nastojanju da obezbijedi dovoljan broj „moskovki“ za prvopozivce, komandant Desnokrilne kolone Primorskog odreda, brigadir Ivo Đurović, predlagao je da se drugopozivcima i rezervi oduzmu sve „moskovke“ koje bi se kod njih našle, i podjele im puške „verndlovke“ (*Isto.*)

Šoć, izrazivši sumnju da bi se tako nešto ponovo moglo desiti. („sujmam u slučaju borbe, da bi isti uljegli sa njnim puškama među ostalim vojnicima I klase“).¹²

Zbog stalnog dolaska dobrovoljaca potražnja za „moskovka-ma“ bila je velika, što je zadavalo nemale probleme crnogorskim vojnim vlastima. Na brojna trebovanja koja su im bila upućivana, one ponekad nijesu bile u stanju da odgovore na vrijeme, a kamoli da upute tražene puške. Tako na osvojenom području u Medovi jedan broj crnogorskih vojnika zasigurno duže vrijeme nije imao nikakvih pušaka, iako su njihove starješine o tome na vrijeme izvijestile nadležne vojne vlasti. To potvrđuje depeša koju je brigadir Kusovac januara 1913. godine uputio komandantu Primorskog odreda, u kome mu saopštava da im „tražene moskovke“ još uvijek nijesu stigle. Zato je molio da mu se saopšti hoće li i dalje čekati „moskovke“, ili da traži da mu se upute „mauzerke“ iz Lješa, „da vojnici ne stoje ovako bez pušaka“.¹³ Januara 1913. godine u Zetskom odredu 233 vojnika čekao je da im se iz unutrašnjosti upute „moskovke“, što govori da do tada najvjerovatnije nijesu imali nikavih pušaka.¹⁴ Po mišljenju crnogorske Vrhovne komande, jedan od načina da se „poviši broj vojnika iz inostranstva“ naoruža, bio je da se privremeno oduzmu puške od onih vojnika koji iz raznih razloga nijesu učestvovali u borbama.¹⁵ No, kada bi se privremeno

¹² DACG, MV 1913, PO, f-2, bez broja, poručnik N. Šoć, komandant Ljubotinjskog bataljona – brigadiru M. Martinoviću, komandnatu Primorskog odreda, 21. januar.

¹³ DACG, MV 1913, PO, f-2, bez broja, brigadir seradar N. Kusovac – komandi Primorskog odreda, 6. januar.

¹⁴ DACG, MV 1913, PO, f-2, 193/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – oficiru M. Vujoviću, 15. januar.

¹⁵ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, 396, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – šefu štaba Zetskog odreda, 1. decembar.

odsutni vojnici vratili na borbene položaje nastajao je problem, jer crnogorske vojne vlasti nijesu imale da im daju puške. Tako je jedan broj vojnika na frontu stalno bio bez oružja.

Što se municije tiče, nije postojao fiksno određen broj metaka koji je dužio crnogorski vojnik. Otprilike na svakog crnogorskog vojnika dolazilo je između 150 i 300 metaka. Tako su, vojnici Istočnog odreda, koji su iz Đakovice (pod komandom brigadiru Radomira Vešovića) bili upućeni pod Skadar dužili 150 metaka,¹⁶ dok su njihove kolege iz Zetskog odreda bile snabdjevene sa po 120¹⁷, 200, 300 do 400 metaka po borcu.¹⁸ Crnogorski komandni kadar zahtijevao je da im se iz vojnih magacina stalno dotura municija, kako se ne bi slučajno dogodilo da vojska ostane bez nje. To je u ratnim okolnostima uostalom pozadinskim službama bila „prva između sviju briga“.¹⁹ Istini

¹⁶ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, 772/12, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru R. Vešoviću, 29. decembar.

¹⁷ DACG, MV 1912–1915, Razni odredi crnogorske vojske (u daljem tekstu ROCV), f-1, bez broja, komandir knjaz P. Petrović Njegoš – kralju N. I Petroviću Njegošu, 29. novembar 1912. Na Grujemiru su pojedine čete, bataljoni („prva i druga popuna“) i rezerva raspolagali sa 1.800.000 metaka (3.000 kašeta); na Grudi 318.000 metaka; na Dobru 478.000 metaka; na Boksi 345.000 metaka; kod vojvode Đura Petrovića 138.000 metaka. Ukupno je rezerva Zetskog odreda raspolagala sa 3.078.000 metaka. (*Isto.*)

¹⁸ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, 718/12, 719/12, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru J. Bećiru, šef štaba Zetskog odreda, 26. decembar; DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, komandir A. Raičević – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 12. decembar 1912.

¹⁹ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, brigadir J. Bećir, šef štaba Zetskog odreda – kap. J. Nikezić, 26. novembar 1912; Dana 20. novembra 1912. godine upućeno je Vučedolskoj brigadi (Banjskom bataljonu) 56 kašeta municije za pušku „moskovku“; Rudinsko-trepačkom bataljonu 40; Oputno-rudinskom bataljonu 32; Grahovskom bataljonu 52; Gornjo-zetskom bataljonu

za volju one su to i ranije činile, ali blagovremeno doturanje municije do prvih borbenih linija nije zavisilo isključivo od njih. Težak teren, nedostatak prevoznih sredstava i ne baš najbolje organizovana pozadinska služba, umnogome su otežavali snabdijevanje crnogorske vojske svim neophodnim potrepštinama, pa i municijom. Tako je početkom novembra 1912. godine bilo nemoguće doturiti municiju iz Vira Zetskom odredu, jer jedno vrijeme nije bilo nikakvog vpara na raspolaganju. Naime, vapor „Danica“ se pokvario, pa se morao čekati vapor „Neptun“ da dođe na Vir da preveze municiju za vojsku.²⁰ Pritom, municije nije bilo u izobilju. Stoga je crnogorska Vrhovna komanda upozoravala svoj komandni kadar da mora da vodi računa o njenoj štednji,²¹ te da se pokupi sva municija koja se prilikom borbi prosipala po položajima. No, neki komandanti se nijesu mnogo uzrujavali zbog toga, niti su „poklonili pažnju naređenju [...] da se pokupi puščana municija“.²² Zato je crnogorska Vrhovna komanda bila primorana da preko šefa štaba Zetskog odreda, još jednom ponovi naredbu područnim komandantima da u najkraćem roku pokupe sve fišeke od „moskovki“, s obzirom da mnogi bataljoni to nijesu uradili.²³

(kapetanu Antu Popoviću) 60; izviđačima (potporučniku Dragoviću) 6; izviđačima (potporučnik Drljević) 6; pionirima (potporučniku Marijanoviću) 6. Svega 252 kašeta. U vojnom slagalištu se nalazilo ukupno 2433 kašeta. (DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, oficir J. Perović, komandir straže – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 20 novembar.)

²⁰ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, dežurni ađutant – brigadiru Đ. Đuraškoviću, 4. novembar.

²¹ DACG, MV 1913, VK, Akta bez broja i datuma (u daljem tekstu ABBiD), f-2, 392/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru vojvodi Đ. Petroviću, 25. januar.

²² DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, brigadir J. Bećir, šef štaba Zetskog odreda – komandantima brigada na lijevoj obali Kira, 18. februar 1913.

²³ DACG, MV 1913, VK, 689, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne

Kad se komandni kadar tako odnosio prema naredbama pretpostavljenih starješina, onda ne treba da čudi što su se neodgovorno ponašali obični vojnici, od kojih je jedan broj nemilice trošio municiju. To se posebno odnosilo na lutajuće vojnike, koji su se nalazili u pozadini vojske (Primorski odred). No, osim više puta ponavljanih naredbi vojnih vlasti da se municija štedi i prijetnji da će se uzimati na „strogu odgovornost“ svaki vojnik koji je bude trošio bez potrebe, oficirski kadar nije pokazao dovoljno energičnosti da to spriječi, pa vojnici nijesu prekidali sa šenlučenjem i bespotrebnim trošenjem municije. U nastojanju da toj praksi stane na kraj, komanda Primorskog odreda naredila je komandi Desnokrilne, Središnje i Ljevokrilne kolone, da im iz svake čete upute u komandu odreda po 2 vojnika, kojima će se dati uputstva i opredijeliti pravac kretanja, na koji način i gdje da se „hvataju te samovoljne skitalice“. Kako bi motivisali vojnike da porade na njihovom hvatanju, obećavana im je novčana nagrada, dok bi uhvaćeni vojnici dobili zaslužene kazne. Baš kao i komandiri četa, ako se ispostavi da su odgovorni što im vojnici „bezdozvolno“ lutaju.²⁴ No, daleko od toga da je šenlučenje bilo svojstveno samo manjim grupama vojnika koji su se nalazili u pozadini ratnih dešavanja. Od početka rata crnogorski vojnici koji su prebacivani Skadarskim jezerom (između Plavnice i Rijole) bezobzirno su trošili municiju i činili nered a da vojne vlasti to nijesu mogle da spriječe. Tako su jednom prilikom iz „dvije maune“ i parobroda koji ih je prevezio iz Rijole za Plavnicu, crnogorski vojnici provjeravali svoje streljačke sposobnosti pucajući na „rončeve i druge tice po blatu“. Šenlučenje crnogorskih vojnika toliko je ozlojedilo šva-

komande – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 18. februar.

²⁴ DACG, MV 1913, PO, f-2/a, bez broja, brigadir M. Martinović, komandant Primorskog odreda – komandi Desnokrilne, Središnje i Ljevokrilne kolone, 8. mart.

jarckog ljekara Simona Žensena, da je njihovo ponašanje okarakterisao kao nered, sramotu i grijehotu. („ovo je nered, ovo je sram, ovo je grijehota“).²⁵ Ovakvi i slični slučajevi ponajbolje govore da se crnogorska vojska slabo pridržavala naredbi vojnih vlasti.

Novija istraživanja o naoružanju i opremi crnogorske vojske početkom XX vijeka govore, da su aktivni crnogorski vojnici (pješadija) osim „moskovke“ bili naoružani još i revolverom, dugim bajonetom sa četiri oštrice, a dužili su 120 metaka. Od ostale opreme posjedovali su još opasač, ranac (u kome su se od opreme nalazili: košulja, „gaće, čarape, cokule“, sljedovanje hrane za jedan dan, posuda od bakra, čaturica, „šipke i štipići za šator“) i šinjel koji je bio umotan šatorskim krilom.²⁶ Pored pušaka, revolvera i dugih bajoneta, svakom crnogorskom bataljonu dato je po 50 ručnih granata (bombi). No, crnogorske predstraže koje su se nalazile na Širočkoj Gori nijesu imale ručnih granata, pa su se za vrijeme bitke na Golišu osjećale inferiorno kada su neprijateljski vojnici bacili na njih nekoliko ručnih granata (dvije nijesu eksplodirale). Bojeći se da zbog nedostatka bombi osmanski vojnici ne primoraju Crnogorce na ovom sektoru na povlačenje, šef štaba Katunske brigade tražio je da se i crnogorskim predstražama na Širočkoj Gori upute bombe.²⁷ No, kako koordinacija između jedinica crnogorske vojske nije bila na zadovoljavajućem nivou, a dopremanje ratnog materijala do prvih borbenih linija otežano, često se na njihove isporuke moralo čekati duže vrijeme. Sve što je iz

²⁵ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, B. Đurašković – brigadiru serdaru J. Vukotiću, šefu štaba Vrhovne komande, 11. decembar.

²⁶ B. Batričević, *Naoružanje i oprema crnogorske vojske uoči Balkanskih ratova*, 75.

²⁷ DACG, MV 1912, PO, f-1, bez broja, kapetan Đ. Đuričković, šef štaba Katunske brigade – Glavnom štabu Primorskog odreda, 1. novembar.

unutrašnjosti stizalo na front bile su uglavnom prazne gvozdene granate, koje je vojska naknadno punila. Na Cetinju je takvih bombi bilo svega 50 komada. Ruskih ručnih granata je bilo dovoljno ali su bile prazne.²⁸ Pored bombi, crnogorski vojnici morali su puniti pijeskom koševе od debelog pruća (dužine 2,30 metara, debljine prečnika 70 cm), koji su postavljani na predstražnim linijama gdje su nastupali bataljoni. Jedan koš bio je predviđen za tri vojnika.²⁹

Na početku rata crnogorska vojska raspolagala je sa 12 mitraljeza, ali je krajem 1912. godine stiglo iz Berlina još 38. Iako se tada na Cetinju očekivalo da će Skadar biti dodijeljen Crnoj Gori na Mirovnoj koferenciji u Londonu, za svaki slučaj 22 mitraljeza bila su preko Virpazara upućena komandi Zetskog odreda u pratnji komandira Ilje Hajdukovića. Predsjednik crnogorske vlade i komandant Primorskog odreda, brigadir Mitar Martinović, saopštio je komandi Zetskog odreda da ne bi bilo loše da se odmah odrede oficiri i vojnici za njihovo opsluživanje, kako bi što prije tamo stigli i upotrijebili se, ako se zato ukaže potreba.³⁰ Ispostavilo se da će im ipak trebati pomenuti mitraljezi. Baš kao i 8 cerada za pokrivanje mitraljeza i municije i kućina za čišćenje, u kojima su oskudijevala neka mitraljeska odjeljenja.³¹

²⁸ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, kapetan J. Nenezic – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, bez datuma.

²⁹ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, brigadir J. Bećir, šef štaba Zetskog odreda – kapetanu A. Raičeviću, 23. februar. Kako bi se mogli pravilno kotrljati koševi, vojnicima se morala skrenuti pažnja da prilikom njihove izrade naprave poprečne veze, i da paze da ih ne prepune pijeskom. (*Isto.*).

³⁰ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, brigadir M. Martinović, komandant Primorskog odreda – komandi Zetskog odreda, 12. decembar.

³¹ DACG, MV 1913, PO, f-2/a, bez broja, kapetan Đ. Đuričković, šef štaba Katunske brigade - Glavnom štabu Primorskog odreda, 16. februar.

No, najozbiljniji nedostatak crnogorske vojske pod Skadrom bila je artiljerija. Dva mjeseca nakon početka rata na nekim haubicama su se morale vršiti popravke na platformama. Pritom, vojne vlasti nijesu bile sigurne da njihova topovska zrna mogu dobaciti do skadarske varoši.³² Ovaj podatak pouzdano svjedoči, kakva je sve artiljerijska oruđa posjedovala crnogorska vojska na položajima pod Skadrom. Za osvajanje dobro utvrđenih skadarskih položaja bila je neophodna prvenstveno dalekometna artiljerija, kojom je oskudijevala crnogorska vojska. Nedostatak teške artiljerije natjerao je kralja Nikolu da zatraži pomoć od Srbije. Prvi put se obratio za pomoć svome zetu, kralju Petru, početkom decembra 1912. godine, uputivši mu pismo. Sljedeći put je to uradio sredinom januara 1913. godine, traživši da se što prije upute u Solun brzometni topovi, odakle bi grčkim brodovima bili dopremljeni do Crne Gore. Na zahtjev kralja Nikole srpska Vrhovna komanda uputila je 12 poljskih topova, a generalu Damjanu Popoviću, komandantu Primorskih trupa, naredila je da sadestvuje u napadu sa crnogorskim snagama. Štaviše, iako je znala da je Skadar izgubljen, bila je spremna da pruži pomoć Crnoj Gori ako joj ova to bude tražila. U tom smislu su krajem januara 1913. godine bile izdate instrukcije Vrhovnoj komandi.³³

Pored dalekometne artiljerije, crnogorska vojska na skadarskim položajima oskudijevala je i u dalekometnoj municiji. Stoga su vojne vlasti tražile da im se iz unutrašnjosti zemlje uputi sva raspoloživa dalekometna municija, iako u nekim vojnim magazinima, poput kolašinskog, zasigurno nije bilo nikakve

³² DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, bez broja, komandir knjaz P. Petrović Njegoš, zastupnik komandanta Zetskog odreda, 28. novembar.

³³ Dr Novica Rakočević, *Politički odnosi Crne Gore i Srbije 1903–1918*, Titograd, 1981, 168.

municije za dalekometne topove.³⁴ No, ako u Kolašinu nije bilo dalekometne municije, sasvim sigurno jeste granatnih upaljača od dalekometne ruske artiljerije. I to 155 komada, koji su upućeni iz ove varoši u pristanište Rijola.³⁵ Gotovo sva topovska municija kojom se raspolagalo u unutrašnjosti upućivana je tih dana pod Skadar.³⁶ Koliko je artiljerijske municije potrošeno za vrijeme opsade Skadra, teško je sa sigurnošću kazati. U svakom slučaju radilo se o velikom broju, o čemu svjedoči brojna građa. Kako su zaraćene strane u međuvremenu sklopile primirje, a crnogorske vlasti težile da zauzmu Skadar prije početka zasijedanja mirovne konferencije u Londonu, iz štaba Zetskog odreda traženo je krajem novembra 1912. godine (stari kalendar) da se hitno uputi pod Skadar 400 običnih i 600 fugasnih garanata (s upaljačima i municijom) za dalekometne topove kalibra 11 cm, i 800 fugasnih granata za poljske mortire kalibra 15 cm (takođe sa upaljačima i municijom). Da bi se Skadar osvojio prije početka zasijedanja mirovne konferencije u Londonu, ova isporuka morala je biti hitno dostavljena Zetskom odredu. O tome svjedoči naredba šefa štaba Zetskog odreda, brigadira Jova Bećira, koji je tražio da se municija uputi „najbržim prevoznim sredstvima automobilima ili karima ili čim znate kako bi ovamo stigla do ponoći pred Ržanički most“.³⁷ Da li je ova isporuka municije stigla na vrijeme na

³⁴ DACG, MV 1912–1915, ROCV, f–1, bez broja, poručnik M. Medenica – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 8. novembar 1912. Dalekobojna municija bila je smještena u slagalištu u Kraljima. (*Isto.*)

³⁵ DACG, MV 1912–1915, ROCV, f-1, bez broja, poručnik M. Medenica – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 8. novembar.

³⁶ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f–1, bez broja, G. Protić, zastupnik oblasnog upravitelja u Andrijevići – brigadiru serdaru J. Vukotiću, 11. novembar.

³⁷ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, brigadir Jovo Bećir, šef štaba Zetskog odreda – kapetanu M. Đuraškoviću, 29. novembar.

Ržanički most nijesmo uspjeli doznati, ali u svakom slučaju šansa da se na vrijeme zauzme Skadar odavno je bila propuštena. No, crnogorske vlasti su bile uvjerene da za Skadar još uvijek ima nade. Štaviše, kralj Nikola naredio je knjazu Petru, da sa 2 haubice, 4 dalekometna ruska i 2 italijanska topa i još ponekom haubicom (ako mogu dobaciti) pripremi da za koji dan, dva do tri sata neprekidno bombarduje Skadar.³⁸ U nadi da će osvojiti Skadar prije početka rada mirovne konferencije u Londonu, Vrhovni štab je tražio od Ministarstva vojnog da hitno uputi u Gruđu 40 šrapnelskih upaljača za brdske brometne topove; 260 udarnih tijela za italijanske poljske topove i 1.000 cjevčica za njih; upaljače od crnog praha za razne vrste municije (od bezdimnog praha 700); 400 udarnih tijela za italijanske dalekometne topove kalibra 12 cm sa 300 cjevčica; 43 detonatora od poljskih mortira sa 100 cjevčica; 90 šrapnela od brdskih „Krupovih“ topova i 150 cjevčica za njih.³⁹ Prethodno je radi osiguranja jezera i desnog krila Zetskog odreda jedan „Krupov“ top iz baterije poručnika Ljuba Novakovića trebalo uputiti poručniku Radoju Lakiću, a brigadir Vukotić je Zetskom odredu poslao dva poljska brzometna topa (pod komandom poručnika Staniše Nikolića).⁴⁰ Iako su tih dana viši crnogorski komandanti insistirali na brzom doturu neophodnih artiljerijskih potrepština, usljed nepristupačnog terena i nevelikog broja prevoznih sredstava to je bilo teško izvršiti.⁴¹

³⁸ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, bez broja, kralj N. I Petrović Njegoš – knjazu P. Petroviću Njegošu, 28. novembar.

³⁹ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, bez broja, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – Ministarstvu vojnom, 2. decembar.

⁴⁰ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, 361/12, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 29. novembar.

⁴¹ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, 481/12. Dana 7. decembra 1912.

Po dolasku na Cetinje, velike sile su ubjedile kralja Nikolu da odustane od bombardovanja Skadra i da ne izlaže vojsku bespotrebnom stradanju, jer će ga navodno dobiti za zelenim stolom. Tom prilikom su ga uvjeravale i da zahtjev za stvaranjem autonomne Albanije nema podršku velikih sila. Kralj je povjerovao ovim obećanjima i obustavio napad na Skadar.⁴² Krajem decembra 1912. godine obavijestio je crnogorsku Vrhovnu komandu (brigadira Vukotića) u Grudi, da su predstavnici Balkanskog saveza saopštili delegatima Osmanskog carstva u Londonu svoje zahtjeve. Prvi zahtjev je glasio: da Osmansko carstvo mora napustiti sve teritorije zapadno od linije Rodosto - Midija, koje je trebalo predati balkanskim državama, izuzev poluostrva Galipolja. U te teritorije spadala je i Albanija, čije će se granice i politički statut kasnije odrediti. Drugi zahtjev bio je: da Osmansko carstvo napusti sva ostrva u Egejskom moru, a treći da se odrekne svih prava na ostrvo Krit (Kandiju). Kralj je tom prilikom saopštio šefu štaba crnogorske Vrhovne komande, serdaru Janku Vukotiću, da će se balkanski predstavnici čvrsto držati ovih zahtjeva. Nakon što je podrobno upoznao serdara Vukotića kako će u skorijoj budućnosti izgledati politička karta Balkana, na kraju mu je u svom stilu zadovoljno saopštio: „Kao što vidiš evropskoj Turskoj ne ostaje do Crni Kamen“.⁴³

godine, crnogorska vojska je na dijelu fronta kojim je nastupao Zetski odred raspolagala sa 189 šrapnela od poljskih mortira, 83 fugasnih granata i 252 melenitne granate. Na Grujemiru se nalazilo 46 šrapnela i 3 melenitne granate. (Isto.)

⁴² B. Ratković, M. Đurišić, S. Skoko, *Srbija i Crna u balkanskim ratovima 1912–1913*, 197.

⁴³ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f–1, bez broja, kralj N. I Petrović Njegoš – brigadiru serdaru J. Vukotiću, šefu štaba Vrhovne komande, 24. decembar.

No, crnogorski suveren se u računici debelo prevario. Istina, Osmansko carstvo na kraju rata moralo je da napusti najveći dio svojih evropskih teritorija, ali daleko od toga da je sve bilo onako kako je kralj slavodobitno izjavljivao. Primirje na Balkanu, Osmansko carstvo vješto je iskoristilo da spriječi poraz, ojača odbranu opsjednutih utvrđenja, popuni i osvježi svoje trupe za dalje ratovanje. Tako je spremnije dočekalo nastavak ratnih operacija na Balkanu. Za Crnu Goru to je bilo samo uzaludno iscrpljivanje i stradanje.